

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Nkunguhato & Xiletelo xo Landzelerisa Ntirho swa ku Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe Ririmi ra le Kaya: Xitsonga

Giredi 3 Kotara 4

Vundzeni

Manghenelo	1
Swilaveko swo Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe	2
Vuswikoti bya Ririmi ra le Kaya	2
Vundzeni bya Ririmi ra le Kaya	2
Ntivomipfumawulo na Ku hlaya hi Ntlawa Loku Leteriwaka	3
Ku Tumbuluxa Ntolovelo wo Dyondza Ririmi	5
Ndzinganyeto wa Ntolovelo wa Vhiki na Vhiki wa FP HL	6
Migingiriko leyi ringanyetiweke ya FP HL (leyi adiresaka swilaveko swa Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe)	7
Ntivomipfumawulo na Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	18
Nongonoko wa Ntivomipfumawulo: Xitsonga HL	19
Rimba ra Nkunguhato & Xiletelo xo landzelerisa ntirho	23
Nkongomelo wa 1	24
Nkongomelo wa 2	26
Nkongomelo wa 3	28
Nkongomelo wa 4	30
Nkongomelo wa 5: Mpfuxeto	32
Nongonoko wa Makambelego	34
Nongonoko wo kambela: FP Ririmi ra le Kaya	34
Makambelego ya Madyondzelo	35
Matirhiselo ya Rhubiriki	36
Macincelo	37
Hi tshemba leswaku mi ta kuma xiletelo lexi xa makambelego xi ri lexi pfunaka swinene	37
Makambelego ya Madyondzelo: Khadi ra Mikutlunyo	38
Giredi ya 3 Kotara ya 4: Xikombiso xa Ntirho wa Makambelego ya Mafundza	39

Manghenelo

Eka vadyondzisi va Xiyimo xa Masungulo,

Ntungu wa COVID-19 wu hi siye hi ri na ntlhonthlo lowukulu eka dyondzo. Tanihiloko hi tlhelela eka 'ku dyondza ka ntolovelovelo', hinkwerhu hi fanele ku tirha hi vutlhari na ku chivirika ku tiyisisa leswaku sisiteme ya hina yi tlhelela ematshan'wini.

Leswi i swa nkoka eka Xiyimo xa Masungulo, laha vana va dyondzaka masungulo ya vuswikoti byo hlaya na ku tsala. Afrika Dzonga yi lava n'wina ku tirha hi ku hetiseka ku hlomisa vadyondzi hi vuswikoti lebyi, leswaku va nga dyondzi ntsena ku hlaya, kambe va hetelela va kota ku 'hlayela ku dyondza'.

Tsalwa leri ri vumberiwe ku mi pfuna ku fikelela leswi. Hi ku tirhisa kungu leri hi nongonoko, ha tshemba leswaku mi nga kota ku pfala nkarhi lowu lahlekeke wo dyondzisa no dyondza, na ku fikisa vadyondzi va n'wina eka levhele leyi va faneleke ku va eka yona.

Ha mi khensa eka ku tiboha, ku tinyiketela ka n'wina na ku tirha hi matimba loku lavekaka.

I ntiyiso mi le ku akeni ka rixaka,

Hi mi navelela mikateko eka Kotara leyi nga mahlweni,

Xipanu xa NECT Ririmi ra le Kaya

Swilaveko swo Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe

- Ku na 10 wa mavhiki eka ku Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa DBE Kotara ya 4.
- Mavhiki lawa ya 10 ya avanyisiwe hi 5 wa mindzhendzeleko yo dyondza.
- Eka mavhiki ma2 man'wana na man'wana ya ndzhendzeleko, swiyenge hinkwaswo swo dyondza ririmi swi fanele swi angarheriwile hi ndlela leyi landzelaka, hi ku tirhisa nkarhi wa mpimohansi:

MPIMO WA LE HANSI WA XIPHOKHAMA MAAVELO YA NKARHI	GIREDI 1	GIREDI 2	GIREDI 3
Ku yingisela & ku vulavula	45 wa timinete	45 wa timinete	45 wa timinete
Ku hlaya & Ntivomipfumawulo	4 wa tiawara 30 wa timinete	4 wa tiawara 30 wa timinete	4 wa tiawara 30 wa timinete
Ntivontsalo	awara 1	45 wa timinete	45 wa timinete
Ku tsala	45 wa timinete	awara 1	awara 1
NTSENGO	7 WA TIAWARA	7 WA TIAWARA	7 WA TIAWARA

Vuswikoti bya Ririmi ra le Kaya

- Ku Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa Ririmi ra le Kaya ku vumberiwe ku komba vadyondzisi leswaku hi byihi vuswikoti lebyi va faneleke ku byi aka eka xiyenge xin'wana na xin'wana xa ririmi.
- I swa nkoka ku lemuka leswaku eka mavhiki mambirhi man'wana na man'wana, vuswikoti lebyi hlulukisiwaka bya fana ku ya hi xiyenge, kutani ku na mbuyelelo wo tala ku hlulukisa na ku tiyisisa vuswikoti.

Vundzeni bya Ririmi ra le Kaya

- Eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi man'wana na man'wana, vadyondzisi va fanele ku hlawula nkongomelo.
- Nkongomelo lowu wu hlamusela vundzeni bya ndzhendzeleko wolowo.
- Xikombiso, loko mudyondzisi a hlawula nkongomelo '**Hinkwerhu hi ya exikolweni**', vundzeni hinkwabyo byi fanele ku va na vuxaka na nkongomelo lowu, ku katsa:
  - Ntivomarito** lowu dyondzisiwaka, xik: **hlaya, yelanisa; pimanisa; dyondza; China; giredi ya vunharhu**, sw. na sw.
  - Swinsin'wana kumbe tinsimu** leti dyondzisiwaka, xik: **Ndzi rhandza ku hlaya na ku tsala**
  - Xitori xo hlaya swin'we** lexi hlaiwaka, xik: Xitori lexi nga na nhlokomhaka: **Giredi ya vunharhu eAfrika Dzonga na le China**
  - Nghingiriko wo tsala** lowu vadyondzi va faneleke ku wu hetisa, xik: **Tsala swivulwa swi2 hi leswi vadyondzi va swi endlaka eAfrika Dzonga na le China.**

Ntivotimpfumawulo na Ku hlaya hi Ntlawa Loku Leteriwaka

- Vundzeni lebyi nga riki na vuxaka na nkongomelo i ntivotimpfumawulo na ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka ntsena.
- Leswaku va kota ku dyondza ku hlaya, vadyondzi va fanele ku dyondza mimpfumawulo ya ririmi hi nongonoko, na ku twanana na ku hambanisa mimpfumawulo leyi.
- Kutani, va fanele ku titoloveta ku hlaya marito na switori hi ku tirhisa vutivi bya vona bya mimpfumawulo ku twarisa marito.

A hi voneni leswaku hi byihi vuswikoti na vundzeni lebyi longoloxiweke eka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa Giredi ya 3 Kotara 4:

NKOMISO WO VUYETA NKUNGUHATO WO DYONDZISA WA LEMBE NA LEMBE: GIREDI 3 Kotara 4	
KU YINGISELA NA KU VULAVULA	
1	U tirhisa swikili swa ta vutomi ku nghenelela eka mbhurisano a amukela na ku hlonipha leswi vulaka hi van'wana
2	U ringanyeta switshunxo eka swiphiso
3	U kana swintshuxo eka xiphiso hi ku tirhisa vuswikoti byo ehleketa bya xiyimo xa le henhla
4	U yingisela ku kuma vuxokoxoko eka switori na ku hlamula swivutiso swo pfuleka
5	Ntivotimari wa yena wa kula loko a vulavula
6	U rungula xitori lexi nga na masungulo, xikarhi na mahetelelo
7	U endla mbulavulo wo hlamusela leswi a swi tokoteke, mahungu kumbe mhaka hi ku twisiseka ni ntlhandlamanoa
8	U rungula xitori a tirhisa ririmi ro hlamusela, mavoko ni xikandza
9	U vula misavu na switekatekisani a tirhisa ririmi hi maehleketelelo
10	U tirhisa thoni na matlakukelo yo hambanahambana ya rito
11	U nyika matitwelo na mavonelo eka xitshuriwa na ku nyika swivangelo
12	U lavisisa xivangelo na mbuyelo eka xitori
13	Mudyondzi u tirhisa matheme yo fana na riendli, xiendliwa, xivutiso, xitatimende, xileriso, mavizweni, rihlamari, loko va kana hi switshuriwa
14	U kota ku twisisa no tirhisa ririmi ra tidyondzo to hambanahambana
NTIVOMIMPFUWAWULO	
Xitsundzuxo eka mudyondzisi:	
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Tiyiyisa leswaku wa vumba na ku phemelela marito:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Swo twiwa (ndzemuko wa mimpfumawulo) • Swo twiwa na swo voniwa (ntivotimpfumawulo) 	
1	U aka marito a tirhisa vutivi bya ntivotimpfumawulo leyi a yi dyondzeke lembe leri
2	U ava marito ya mapeletwananyingi ya va mapeletwana: xik: tsundzuka < /tsu/ndzu/ka
3	U peleta marito hi mfanelo eka mbitanelo na le ka mintirho hinkwayo yo tsala
4	U tirhisa marito lama peletiwakat ku fana kambe ya ri na tinhlamuselo to hambana ku fana na 'riwa': ro vula goji na 'riwa' xin'wani xa swirimiwa swa le masin'wini
5	U tirhisa vamavizweni na maritofularha
6	U lemuka na ku hlaya:
a	Mimpfumawulo hinkwayo leyi a yi dyondzeke ku fika sweswi
b	Mimpfumawulo yo kala rito ku fana na "s" eka suka na "g" eka gama
c	U lemuka na ku tirhisa tipatironi ta mapeletelo

NTIVONTSALO

- 1 U tirhisa matsalelo yo koka eka ku tsala hinkwako
  - 2 U kopunula switshuriwa swo tsariwa swo hambana hambana hi ku koka hi nkhaqato swi basile
  - 3 U languta ngopfu mavumbelo ya marito na ku siya ndhawu exikarhi ka wona loko a tsala hi ku koka
  - 4 U tsala swi basa no hlayeka hi vutitshembi na rivilo eka matsalelo yo hlanganisa kumbe yo koka
  - 5 U ringeta ku tsala hi bolipeni loko a tsala hi ku koka
- *Muxaka wa matsalelo yo hlanganisa ya ta tivisiwa hi nawu wa ntivontsalo wa xikolo kumbe hi nawu wa xifundzankulu*

KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA

Switsundzuko eka mudyondzisi:

- *Veka vadyondzi himintlawe ya vuswikoti byo fana byo hlaya.*
- *Hlawula switshuriwa/tibuku leti nga ta levhele leyi faneleke ntlawa wun'wana na wun'wana.*
- *Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe na ku nyika swiletelo loko va karhi va hlaya.*

- 1 U hlaya a miyerile na hi ku hlayela ehenhla ebukwini ya yena n'wini eka ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka
- 2 U tirhisa marito yo voniwa, mimpfumawulo, maqhinga ya ku hlaya marito loko a ri karhi a hlaya
- 3 U tirhisa vundzeni na maqhinga ya mahlayelo leswaku a kuma ntwisiso
- 4 U hlaya hi nkholuko lowu engeteleleke, rivilo no kombisa matitwelo ya yena
- 5 U xiya mahlayelo na ntwisiso wa yena loko a karhi a hlaya
- 6 U tirhisa vuthala bya swo voniwa ku hlaya switshuriwa swo dirowiwa kutani a hlela switshuriwa eka matitwelo na mikumbetelo
- 7 U tirhisa tindlela to tala to tilulamisa swihoxo loko a ri eku hlayeni: ku yimanyana, ku titoloveta rito a nga si ri vulela ehenhla
- 8 Mudyondzi u tlanga ntlangu wa marito lowu yisaka eka ku hlaya, ntivomarito na vuswikoti

KU HLAYA KA MUNHU UN'WE

- 1 U hlayela ehenhla a hlayela munghana wa yena
- 2 U tihlayela yexe: tibuku ta switori, tibuku ta le ka khona ro hlayela, na swin'wana switshuriwa
- 3 U hlaya a ri yexe swilo swa vuxokoxoko a hlayela ku tiphina kumbe mahungu ku suka eka switshuriwa swo hambanahambana
- 4 U hlaya leswi a swi tsaleke na swa va'wana

KU HLAYA SWIN'WE

- 1 U hlaya buku na tllasi hinkwayo swin'we na mudyondzisi/ U yingisela na ku landzelela loko mudyondzisi a karhi a hlaya
- 2 U hlamula swivutiso swo hambana swa xiyimo xa le henhla leswi humaka eka xitshuriwa lexi hlayiweke
- 3 U nyika mavonelo ya yena eka leswi hlayiweke / u kombisa ntwiwo wa yena loko xitori xi tsakeriwile na ku seketela nhlamulo
- 4 U hlamusela mahungu ku suka eka swinavetiso, swifaniso, tigrifu na tichati
- 5 U burisana hi miehleketonkulu ya xitori, swimunhatwankulu na kungu
- 6 U kanela hi xiphiko lexi nga exitorini, kungu na nkoka lowu nga eka xitshuriwa
- 7 U tirhisa dikixinari ku lava tinhlamuselo ta marito lamantshwa ya ntivomarito

KU TSALA

Switsundzuxo eka mudyondzisi:

- Tirhisa migingiriko yo tsala swin'we ku kombisa matsalelo yo landzelela magoza (ku kunguhata, ku pfapfarhuta, na ku hangalasa).
- Nyika vadyondzi rimba ra matsalelo ku va pfuna ku va va tsala switori swa vona vini

- 1** Mudyondzi u tirhisa maqhinga yo tilulamisela ku tsala ku hlengeleta mahungu na ku kunguhuta ku tsala : a vulavula na munghana, a endla mepe wa miehleketo, a tirhisa rimba ro kunguhata
- 2** U tirhisa vutivi bya ntivomimpfumawulo na milawu ya mapeletelo ku tsala marito yo tika
- 3** U tiendlela xihlayisamarito na dikixinari
- 4** U tirhisa dikixinari ku kuma ntivomarito mantshwa no kambela mapeletelo
- 5** U kanela leswi a swi tsaleke na swo tsala hi van'wana ku kuma xivikontsundzuxo
- 6 U hetisa mitirho yo tsala, swi katsa ku kunguhata, ku pfapfarhuta na ku hangalasa:**
  - a** U tsala switshuriwa swo karhi swo koma, ku fana na swirungulwana na min'wangulano
  - b** U tsala hi leswi a swi tokoteke hi swivumbeko swo hambanahambana ku fana na atikili yo koma ya phephahungu
  - c** U tirhisa swivumbeko swa swo nyika mahungu swo fana na tirhisipi na swiperimente
  - d** U xaxameta mahungu a ya veketela hi tinhlokomhaka
  - e** U tsala xitori xa yena n'wini xa tindzimana timbirhi (12 wa swivulwa)
  - f** U tsala na ku pfapfarhuta xitori ku hoxa xandla eka buku ya buku ya layiburari ya tlilasi
- 7 U lemuka na ku tirhisa ririmi hi mfanelo, ku katsa na:**
  - a** Swihikahato: hiko, hefemulo, xivutiso, rihlamari, maletere lamakulu, switshaho
  - b** U tirhisa mahlanganisi ku vumba swivulwankatsano
  - c** U tirhisa swirhatana eka marito

Ku Tumbuluxa Ntolovelo wo Dyondza Ririmi

- Ndlela yin'wana ya kahle swinene yo tiyisisa leswaku u tirhisa nkarhi lowu pimiweke hi mfanelo ku angarhela hinkwabyo vuswikoti lebyi nga le ka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe, i ku tumbuluxa ntolovelo wo dyondza ririmi.
- Laha hansi ku na ndzinganyeto wa ntolovelo wa vhiki na vhiki, lowu nga tirhisiwaka eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi.
  - Ntolovelo lowu wu tirhisa NKARHI WA MPIMO WA LE HANSI eka Ririmi ra le Kaya (7 wa tiawara)
  - Ntolovelo lowu wu ringanele ku tirha eka tigiredi hinkwato

Ndzinganyeto wa Ntolovelo wa Vhiki na Vhiki wa FP HL

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	NKARHI: NTSENGO	NKARHI: KU YINGISELA & KU VULAVULA	NKARHI: KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	NKARHI: NTIVONTSALO	NKARHI: KU NKARHI: TSALA
Musum-bhunuku	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
	NTIVONTSALO	Makambelelo ya nkamafundza	15 wa timinete			15 wa timinete	
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU TSALA	Ku tsala swin'we na maendlelo	30 wa timinete				30 wa timinete
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
Ravumbirhi	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	15 wa timinete		15 wa timinete		
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	15 wa timinete			15 wa timinete	
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
Ravunharhu	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	15 wa timinete		15 wa timinete		
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	15 wa timinete			15 wa timinete	
	KU TSALA	Ku tsala swin'we na maendlelo	30 wa timinete				30 wa timinete
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomipfumawulo	15 wa timinete		15 wa timinete		
Ravumune	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomipfumawulo	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
Ravunthanu	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomipfumawulo	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
			7 wa tiawara	45 wa timinete	4 wa tiawara 30 wa timinete	45 wa timinete	awara yi1

Xana wa swi vona leswaku nkarhi lowu averiweke xiyenge xin'wana na xin'wana i wa ntiyiso?

Migingiriko leyi ringanyetiweke ya FP HL (leyi adiresaka swilaveko swa Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe)

- Leswi vuswikoti byo tala byo fana byi faneleke ku hluvukisiwa, swi nga va vonelo ra kahle ku endla migingiriko yo fana kumbe yo yelana vhiki rin'wana na rin'wana.
  - Leswi swi tiyisisa leswaku u angarihela vuswikoti hinkwabyo lebyi lavekaka eka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe
  - Swi tlhela swi endla ku dyondzisa na ku dyondza swi humelela, hikuva loko wena na vadyondzi mi tolovela migingiriko leyi, ku ta tirhisiwa nkarhi wutsongo eka tinhlamuselo
- Kungu leri nga laha hansi ri ringanyeta migingiriko ya ntolovelole leyi mi nga yi endlaka vhiki rin'wana na rin'wana ku fikelela swilaveko swa Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe.
- Laha vuswikoti kumbe vundzeni byo hlawuleka byi faneleke ku fikeleriwa (ku ya hi ATP) leswi na swona swi ngenisiwile.
- Xitsundzuxo: Vadyondzisi va fanele ku tirhisa migingiriko ya Buku yo Tirhela hinkwako loko swi fanela.

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Musumbhunuku	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	<ul style="list-style-type: none"> • Tivisa nkongomelo • Dyondzisa marito ma3 ya ntivomarito • Dyondzisa risimu kumbe xinsin'wana xa mbuyelelo • Vadyondzi va engetela marito eka tidikixinari ta vona vini
	NTIVONTSALO	Makambeleso ya nkamafundza	<ul style="list-style-type: none"> • Endla makambeleso ya nkamafundza ku vona loko vadyondzi va tsundzuka mimpfumawulo leyi dyondzisiweke na marito • Kombela vadyondzi ku tsala 10 wa marito lama tekiweke eka dyondzo ya ntivomimpfumawulo na marito yo voniwa • Tlhela u languta ntivontsalo –matsalelo yo koka, ku vumba letere, maletere lamakulu, ku siya ndhawu
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we U NGA SI SUNGULA KU HLAYA	<ul style="list-style-type: none"> • U nga si sungula ku hlaya • Komba vadyondzi swifaniso swa xitori • Vutisa leswaku ku humelela yini • Va kombeli ku endla minkumbetelo

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Musumbhunuku	KU TSALA (Vhiki ra 1 ra ndzhendzeleko)	Ku tsala swin'we na maendlelo: MAKUNGUHATELO	<ul style="list-style-type: none"> • Kombela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka • Byela vadyondzi ntirho wa ku tsala lowu u wu hlawuleke, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Xirungulwana b N'wangulano c Xinavetiso xa phephahungu d Rhisipi e Xiperimente f Ku xaxameta mahungu a ya veketela hi tinhlokomhaka g Xitori xa yena n'wini xa tindzimana timbirhi (12 wa swivulwa) h Xitori ku hoxa xandla eka ku buku ya tlilasi • Dyondzisa vadyondzi matsalelo ya switsariwa swintshwa u nga si swi tirhisa • Komba vadyondzi ndlela yo KUNGUHATA ku tsala hi ku tirhisa maqhinga ya loko u nga si sungula ku tsala, xik: <ul style="list-style-type: none"> a ku vulavula na munghana b ku tumbuluxa mepe wa miehleketo c ku tirhisa rimba ra nkunguhato • Kombela vadyondzi ku hetisa makungu ya vona (a ku koperiwi)
	KU TSALA (Vhiki ra 2 ra ndzhendzeleko)	Ku tsala swin'we na maendlelo: MAHLELEO	<ul style="list-style-type: none"> • Tsala mpfapfarhuto wa wena exitsalelweni • Tsala nongonoko wa mahlelelo exitsalelweni • Dyondzisa matirhiselo ya swihlawulekisi leswi landzelaka swa ririmi kutani u swi katsa eka mahlelelo: <ul style="list-style-type: none"> a Ntivomarito wo hambana hambana b Tinxaka ta swivulwa to hambana hambana c Ku hikahata hi mfanelo d Mahlanganisi ku vumba swivulwankatsano e Swirhatana • Komba vadyondzi ku HLELA ku tsala ka vona va tirhisa nongonoko wa mahlelelo (ku tsala swin'we) • Kombela vadyondzi ku hlaya na ku hlela ku tsala ka vona kumbe swa munghana na ku nyika xivikontsundzuxo

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Musumbhunuku	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomipfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa wutsongo wu ta tirha na wena (ntlawa wa vuswikoti byo fana)Endla mpfuxeto wa ntivomipfumawulo na wa marito yo tsariwa na ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumbirhi	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> • Tirha u landzerisisa nongonoko wa ntivomipfumawulo wa ririmi ra wena • Dyondzisa vadyondzi ku hlaya mpfumawulo wuntshwa • Va dyondzise ku hlaya marito lama tirhisaka mpfumawulo lowuntshwa na mimpfumawulo leyi dyondzisiweke (marito lama hundzuluxekaka) • Komba vadyondzi ku phemelela na ku vumba marito • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> • I vonelo ra kahle ku yelanisa ntivontsalo na ntivomipfumawulo • Dyondzisa vadyondzi ku tsala letere kumbe mpfumawulo lowu dyondziweke (tsalelo ro koka ra Giredi 2&3) • Dyondzisa vadyondzi ku tsala marito na swivulwa leswi tirhisaka mpfumawulo wolowo • Lulamisa mudyondzi eka makhomelo ya penisele, matshamelo, ku vumba letere, ku siya ndhawu na sayizi • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumbirhi	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we KU HLAYA KO SUNGULA	<ul style="list-style-type: none"> • Ku hlaya ko sungula • Hlayela vadyondzi xitori hi nkholuko na ku kombisa matitwelo • Yima u hlamusela laha swi faneleke • Kombisa na ku hlamusela swihlawulekisi swa ririmi, ku katsa: <ul style="list-style-type: none"> a Ku hihakata b Mahlanganisi ku vumba swivulwankatsano c Swirhatana d Swihihakato • Endzhaku ko hlaya, vutisa swivutiso swa mixaka leyi: <ul style="list-style-type: none"> a U lemuka na ku burisana hi miehleketonkulu ya xitori, swimunhuhatwa na kungu b Vonelo (xana u swi tsakerile /xana a wu ehleketa yini hi / sw. na sw) na ku seketela vonelo, xik. Hikokwalaho ka yini? c U lemuka xivangelo na mbuyelo d U hlamula swivutiso swo hambana swa xiyimo xa le henhla leswi humaka eka ndzimana leyi hlayiweke e U tirhisa vuthala bya swo voniwa ku hlaya switshuriwa swo dirowiwa kutani a hlela switshuriwa eka matitwelo na mikumbetelo f U kana hi xiphiko lexi nga exitorini, kungu na nkoka lowu nga eka xitshuriwa
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomipfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa wutsongo wu ta tirha na wena (ntlawa wa vuswikoti byo fana)Endla mpfuxeto wa ntivomipfumawulo na wa marito yo tsariwa na ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravunharhu	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	<ul style="list-style-type: none"> • Dyondzisa marito ma3 ya nkongomelo wa ntivomarito • Yimbelela risimu kumbe u vula xinsin'wana • Endla nghingiriko wun'wana wa swa nomo, xik: <ul style="list-style-type: none"> a U ringanyeta switshunxo eka xiphigo eka xitshuriwa b U kanela swintshuxo eka xiphigo hi ku tirhisa vuswikoti byo ehleketa bya xiyimo xa le henhla c U rungula xitori lexi nga na masungulo, xikarhi na mahetelelo d U endla mbulavulo wa swa nomo: A rungula mahungu a hlamusela xin'wana lexi a nga xi tokota hi nongonoko e U rungula xitori a tirhisa ririmi ro hlamusela, matirhiselo ya swirho yo hambanahambana na ku tikomba matitwelo hi xikandza f U vula misavu na switekatekisani a tirhisa ririmi hi maehleketelelo g Vutshila byo rungula xitori – Kombela vadyondzi hinkwavo ku ku huma na nkongomelo wa vona wa xitori va avelana na munghana • Vadyondzi va engetela marito eka tidikixinari ta vona vini
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> • Tirha u landzerisisa nongonoko wa ntivomimpfumawulo wa ririmi ra wena • Dyondzisa vadyondzi ku hlaya mpfumawulo wuntshwa • Va dyondzise ku hlaya marito lama tirhisaka mpfumawulo lowuntshwa na mimpfumawulo leyi dyondzisiweke (marito lama hundzuluxekaka) • Komba vadyondzi kuphemelela na ku vumba marito • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravunharhu	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> I vonelo ra kahle ku yelanisa ntivontsalo na ntivomipfumawulo Dyondzisa vadyondzi ku tsala letere kumbe mpfumawulo lowu dyondziweke (tsalelo ro koka ra Giredi 2&3) Dyondzisa vadyondzi ku tsala marito na swivulwa leswi tirhisaka mpfumawulo wolowo Lulamisa makhomelo ya penisele, matshamelo, ku vumba letere, ku siya ndhawu na sayizi Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE
	KU TSALA (Vhiki ra 1 ra ndzhendzeleko)	Ku tsala swin'we na maendlelo MPFAPFARHUTO	<ul style="list-style-type: none"> Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala Tsala kungu ra wena exitsalelweni Tsala rimba ra matsalelo exitsalelweni Komba vadyondzi ku MPFAPFARHUTA ku tsala ka vona (ku tsala swin'we) Byela vadyondzi ku tirhisa kungu ra vona na rimba ra matsalelo ku tsala mipfapfarhuto ya vona
	KU TSALA (Vhiki ra 2 ra ndzhendzeleko)	Ku tsala swin'we na maendlelo KU HANGALASA NA KU NYIKA VAN'WANA VA HLAYA	<ul style="list-style-type: none"> Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala Tsala mpfapfarhuto lowu nga hleriwa exitsalelweni Tlhela mi hlaya ku hlela ka n'wina nakambe Kombisa vadyondzi ku HANGALASA ku tsala ka wena hi ku tlhela u tsala swi basa ku ri hava swihoxo, na ku tatisa xifaniso Byela vadyondzi ku hangasa ku tsala ka vona Kombela vadyondzi ku avelana hi ku tsala ka vona na munghana – va hlayelana
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomipfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE Vitana ntlawa lowutsongo ku ta tirha na wena(ntlawa wa vuswikoti byo fana) Endla mpfuxeto wa ntivomipfumawulo na wa marito yo tsariwa na ntlawa Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumune	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomipfumawulo	<ul style="list-style-type: none"> • Pfluxeta mimpfumawulo yimbirhi leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu • Endla nghingiriko wa ntivomipfumawulo na ttilasi, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Ku twananisa mimpfumawulo ku vumba marito b Ku hambanisa marito ma va mimpfumawulo c U phemelela marito ma va mapeletwana d U phemelela marito hi xitatisi xo rhangana na xitwaripeletwana lexi landzelaka e U ntlawahata marito yo fana lawa ya welaka ehansi ka ndyangu wun'we f Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we KU HLAYA KA VUMBIRHI	<ul style="list-style-type: none"> • Ku hlaya ka vumbirhi • Hlayela vadyondzi xitori hi nkholuko na ku kombisa matitwelo • Endzhaku ko hlaya, vutisa swivutiso swi katsa: <ul style="list-style-type: none"> a Ndzandzelelano (ku sungule yini swi humelela, ku landzela yini, xo hetelela) b Vonelo (xana u tsakerile /xana a wu ehleketa yini hi / sw. na sw) na ku seketela vonelo c Swivutiso swa xiyimo xa le henhla (ku katsa xivangelo na mbuyelo) d U tirhisa vuthala bya swo voniwa ku hlaya switshuriwa swo dirowiwa kutani a hlela switshuriwa eka matitwelo na mikumbetelo e U kanela hi xiphiso lexi nga exitorini, kungu na nkoka lowu nga eka xitshuriwa • Kombela vadyondzi ku tivumbela swivutiso swa vona vini mayelana na xitshuriwa, kutani va vutisa munghana

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumune	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomipfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa lowutsongo ku ta tirha na wena (ntlawa wa vuswikoti byo fana) • Endla mpfuxeto wa ntivomipfumawulo na wa marito yo tsariwana ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravuntlhanu	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	<ul style="list-style-type: none"> • Dyondzisa marito ma3 ya nkongomelo wa ntivomarito • Yimbelela risimu kumbe u vula xinsin'wana • Endla nghingiriko wun'wana wa swa nomo, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Veka vadyondzi hi mintlawa ku kanerisana hi xitshuriwa, hi ku tirhisa rimba (Ndzi tsakise... / A ndzi tsakisiwanga ... / Ndzi ehleketa leswaku xitshuriwa xi tsaleriwe ku ...) b Vutshila byo rungula xitori – Kombela vadyondzi ku tirha hi mintlawa ku huma na nkongomelo wa xitori c U rungula xitori lexi nga na masungulo, xikarhi na mahetelelo d U endla mbulavulo wa swa nomo: A rungula mahungu a hlamusela xin'wana lexi a nga xi tokota hi nongonoko e U rungula xitori a tirhisa ririmi ro hlamusela, mavoko ni xikandza hi ku hambanahambana f U vula misavu na switekatekisani a tirhisa ririmi hi maehleketelelo • Vadyondzi va engetela marito eka tidikixinari ta vona vini

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravuntlhanu	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	<ul style="list-style-type: none"> • Pfluxeta mimpfumawulo yimbirhi leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu, na yin'wana leyi dyondziweke eka Kotara leyi • Endla nghingiriko wa ntivomipfumawulo na tlilasi, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Ku twananisa mimpfumawulo ku vumba marito b Ku hambanisa marito ma va mimpfumawulo na hi mapeletwana c Ku vumba marito hi ku tirhisa mimpfumawulo– Kuma Rito d Tsala swivulwa swa vona vini hi ku tirhisa marito ya ntivomipfumawulo e Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we ENDZHAKU KA KU HLAYA	<ul style="list-style-type: none"> • Endzhaku ka ku hlaya • Endla nghingiriko ku va ngenisa exitorini hi vuenti, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Rungula xitori na munghana – munghana u vula xiphemu xa xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke b Komisa – mudyondzi un'wana na un'wana u byela munghana leswaku xitori a xi ri mayelana na yini hi swivulwa swi 2-3 c U endla onge u burisana ximunhuhatwa ku suka exitorini d U andlala xitori hi nomo e U rungula xitori a tirhisa ririmi ro hlamusela, mavoko ni xikandza hi ku hambanahambana f U nyika matitwelo na mavonelo eka xitshuriwa na ku nyika swivangelo g U engetela marito na tinhlamuselo eka dikixinari

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravuntlhanu	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomipfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa lowutsongo ku ta tirha na wena(ntlawa wa vuswikoti byo fana) • Endla mpfuxeto wa ntivomipfumawulo na wa marito yo tsariwana ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

Xana u swi lemukile leswaku endzeni ka xiyenge xin'wana na xin'wana, mitolovelo na yona yi tirhisiwile? Languta loko u yi lemukile mitolovelo hinkwayo leyi katsiweke:

MIGINGIRIKO YA SWA NOMO

- Musumbhunuku: Tivisa nkongomelo, dyondzisa ntivomarito, dyondzisa risimu kumbe xinsin'wana
- Ravunharhu: Dyondzisa ntivomarito, yimbelela risimu kumbe xinsin'wana, endla nghingiriko wun'wana
- Ravuntlhanu: Dyondzisa ntivomarito, yimbelela risimu kumbe xinsin'wana, endla nghingiriko wun'wana

NTIVOMIMPFUMAWULO & NTIVONTSALO

- Musumbhunuku: Endla makambeleso ya nkamafundza ku kamba vutivi bya mimpfumawulo na ntivontsalo
- Ravumbirhi: Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito; dyondzisa matsalelo ya maletere na marito
- Ravunharhu: Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito; dyondzisa matsalelo ya maletere na marito
- Ravumune: Endla nghingiriko ku titoloveta ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke
- Ravuntlhanu: Endla nghingiriko ku titoloveta ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke

KU HLAYA SWIN'WE

- Musumbhunuku: U nga si sungula ku hlaya
- Ravumbirhi: Ku hlaya ko sungula
- Ravumune: Ku hlaya ka vumbirhi
- Ravuntlhanu: Endzhaku ka ku hlaya

KU TSALA

- Vhiki 1 Musumbhunuku: Nkunguhato
- Vhiki 1 Ravunharhu: Mpfapfarhuto
- Vhiki 2 Musumbhunuku: Ku hlela
- Vhiki 2 Ravunharhu: Ku hangalasa na ku nyika van'wana va hlaya

Xana leswi swa twala? Xana mi nga endla ku cinca kwihhi?

Ntivomipfumawulo na Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

Tanihi mudyondzi wa xiyimo xa masungulo, vutihlamuleri bya wena i ku tiyisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku hlaya!

Swiletelo swin'wana swa masungulo leswi u faneleke ku swi landzela ku dyondzisa ntvomipfumawulo hi leswi:

- 1 Tiyisisa leswaku u na nongonoko wa ntvomipfumawulo lowu heleleke, lowu katsaka mimpfumawulo hinkwayo ya ririmi ra wena.**
  - Nongonoko wa Ntivomipfumawulo wa NECT wa Xitsonga wu nghenisiwile laha hansi – tshunxeka ku swi tirhisa leswi, kumbe ku tirhisa nongonoko wun'wana wa ntvomipfumawulo lowu bumabumeriwaka hi xifundzankulu xa n'wina, xifundzantsongo kumbe xikolo.
- 2 Tirha u landzerisisa nongonoko wa ntvomarito wa wena. Eka mpfumawulo wun'wana na wun'wana:**
  - Tiyisisa leswaku vadyondzi va wu twa mpfumawulo, va tiva mpfumawulo eka marito.
  - Dyondzisa vuxaka bya letere na mpfumawulo – leswi mpfumawulo wu langutekisaka xiswona.
  - Va toloveti ku twananisa mpfumawulo na yin'wana mimpfumawulo leyi va yi tivaka ku vumba marito.
  - Hlaya switshuriwa leswi katsaka marito lama tirhisaka mpfumawulo.
  - Endla mpfuxeto wa mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondziweke nkarhi na nkarhi.

Swiletelo swin'wana swa masungulo leswi u faneleke ku swi landzela ku dyondzisa ku hlaya hi leswi:

- 1** Veka vadyondzi hi mintlawa ya vuswikoti byo hlaya byo fana.
- 2** Vitana ntlawa wun'wana na wun'wana ku ta ku hlayela kan'we hi vhiki.
- 3** Hi vahlayi lava tikeriwaka, ringeta ku va yingisela kambirhi kumbe kanharhu hi vhiki.
- 4** Tirhisa xitshuriwa lexi ringaneke levhele – eka yin'wana mintlawa, swi nga ha lava u endla mpfuxeto wa mimpfumawulo na ku vumba marito.
- 5** Loko u tirha na ntlawa, yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe.
- 6** Dyondzisa vadyondzi ku twarisa marito lawa va nga wa tiviki – loko mudyondzi a fika eka rito leri a nga swi kotiki ku ri hlaya, n'wi pfune ku ri twarisa. U nga ri tluli kumbe u vitana mudyondzi un'wana ku ri hlaya.
- 7** Hi mikarhi ya ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka, veka vadyondzi hi vambirhimbirhi ku hetisa migingiriko yo hlaya swin'we, loko wena u ri karhi u tirha na ntlawa lowutsongo.

Nongonoko wa Ntivomipfumawulo: Xitsonga HL

- I swa nkoka swinene ku dyondzisa vadyondzi mimpfumawulo hinkwayo ya ririmi hi nongonoko.
- Mimpfumawulo leyi dyondzisiweke eka nongonoko wa Xitsonga eka NECT RIRIMI RA LE KAYA Xitsonga wu longoloxiwile – tshunxeka ku tirhisa xiletelo lexi.
- Hikokwalaho ka ntungu, vana vo tala va hundziwile hi ku letela ka nkoka eka ntvomipfumawulo.
- Mi komberiwa ku kumisisa leswaku hi yihi mimpfumawulo leyi vadyondzi va yi tivaka na leyi va nga yi tiviki, kutani mi tirha hi ku landzerisisa nongonoko, ku adiresa ku lahlekeriwa kun’wana na kun’wana ka ku dyondza.

Xiya:

- Loko vadyondzi va heta Giredi 3, va fanela va tiva na ku kota ku tirhisa mimpfumawulo hinkwayo ya ntvomipfumawulo leyi nga le ka nongonoko lowu.
- **Mimpfumawulo leyi nga le ka tibuloko ta mpunga** ti hlawuriwile eka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa Giredi 3 Kotara 4
- Ringeta ku tiyisisa leswaku vadyondzi va yi tiva mimpfumawulo leyi.
- Ku engetela, u komberiwa ku dyondzisa vadyondzi va wena swirhanghi na swilandzi

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
a				
m	m-a = ma	m-a-m-a = mama		
o	o-m-a = oma			
n	n-o-n-a = nona	n-o-m-o = nomo	m-o-n-a = mona	
i	i-n-a = ina	m-i-n-a = mina	m-i = mi	
l	l-a = la	l-o-l-o = lolo	l-a-l-a = lala	
b	b-a-n-a = bana	b-a-n-a-n-a = banana	b-o-l-o = bolo	
u	b-u-l-u = bulu	b-a-l-u-n-i = baluni	b-u-l-o = bulo	
d	d-u-l-u = dudu	d-a-m-u = damu	d-i-m-a = dima	
e	d-e-l-e-l-a = delela	d-e-m-a = dema	d-e-l-a = dela	
c	c-a-c-a = caca	c-i-n-a = cina	c-e-l-a = cela	
h	h-o-m-u = homu	h-u-h-a = huha	h-a-d-a = hada	
g	g-u-l-a = gula	g-e-d-e = gede	g-u-g-a = guga	
s	s-i-l-a = sila	s-e-l-e = sele	s-o-l-a = sola	
f	f-u-m-a = fuma	f-a-n-a = fana	f-u-m-i-s-a = fumisa	
t	t-a-l-a = tala	t-e-l-e = tele	t-i-m-a = tima	
p	p-a-n-i = pani	p-o-n-a = pona	p-u-m-e = pume	
r	r-a-h-a = raha	r-i-l-a = rila	r-i-m-a = rima	
j	j-a-m-u = jamu	j-a-s-i = jasi	j-e-s-i = jesi	

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
y	y-i-m-a = yima	y-e-n-a = yena	y-o-n-a = yona	
k	k-a-m-u = kamu	k-o-m-a = koma	k-u-l-a = kula	
z	z-i-p-a = zipa	z-i-p-i = zipi	z-i-v-u-k-o = zivuko	
q	q-u-v-a = quva	q-u-l-u = qulu	q-a-k-a = qaka	
v	v-a-n-a = vana	v-i-t-o = vito	v-e-k-a = veka	
w	w-e-n-a = wena	w-i-n-a = wina	w-a-n-u-n-a = wanuna	
x	x-i-k-o-l-o = xikolo	x-i-s-i-b-i = xisibi	x-i-s-i-w-a-n-a = xisiwana	
ng	ng-o-t-i = ngoti	ng-u-v-a = nguva	ng-a-t-i = ngati	
dz	dz-o-v-o = dzovo	dz-a-n-a = dzana	dz-i-m-a = dzima	
	ch-o-v-o = chovo	ch-a-v-a = chava	ch-i-v-a = chiva	
mb	mb-i-l-u = mbilu	mb-a-h-a = mbaha	mb-a-n-g-a = mbanga	
hl	hl-a-m-b-a = hlamba	hl-e-k-a = hleka	hl-u-v-a = hluva	
sw	sw-e-k-a = sweka	sw-e-sw-i = sweswi	sw-i-m-i-l-a-n-a = swimilana	
rh	rh-a-v-i = rhavi	rh-a-m-b-u = rhambu	rh-u-l-a = rhula	
kh	kh-e-kh-e = khekhe	kh-u-m-e = khume	kh-a-l-e = khale	
kw	kw-i-n-i = kwini	kw-a-t-a = kwata	kw-i-h-i = kwihhi	
ts	ts-a-l-a = tsala	ts-e-v-u = tsevu	ts-o-l-o = tsolo	
ny	ny-o-n-g-a = nyonga	ny-i-k-o = nyiko	ny-i-k-a = nyika	
dy	dy-a-m-b-u = dyambu	dy-a-n-a = dyana	dy-e-l-o = dyelo	
lw	lw-e-l-a = lwela	lw-a-n-g-u = lwangu	lw-i-s-a = lwisa	
dl	dl-a-dl-a = dladla	dl-o-k-o-dl-a = dlokodla	dl-u-dl-a = dludla	
nt	nt-i-m-a = ntima	nt-i-y-i-s-o = ntiyiso	nt-a-m-b-u = ntambu	
th	th-i-n-i = thini	th-e-p-e = thepe	th-i-k-i-th-i = thikithi	
mf	mf-e-nh-e = mfenhe	mf-u-ts-u = mfutsu	mf-u-w-o = mfuwo	
mh	mh-a-l-a-mh-a-l-a = mhalamhala	mh-e-h-o = mheho	mh-a-w-u-r-i = mhawuri	
by	by-a-l-a = byala	by-a-n-y-i = byanyi	by-a-ts-o = byatso	
nk	nk-o-m-b-e = nkombe	nk-u-k-u-l-u = nkukulu	nk-o-k-o-ts-o = nkokotso	
tl	tl-u-l-a = tlula	tl-u-n-y-a = tlunya	tl-u-m-b-a-n-a = tlumbana	
nh	nh-a-m-u = nhamu	nh-a-n-g-a = nhanga	nh-a-rh-u = nharhu	
ph	ph-a-m-a = phama	ph-e-l-a = phela	ph-e-ph-a = phepha	

MIMPUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
pf	pf-u-t-a = pfuta	pf-a-l-a = pfala	pf-u-m-a = pfuma	
vh	vh-i-k-i = vhiki	vh-a-k-a-ch-a = vhakacha	vh-e-n-g-e-l-e = vhengele	
ns	ns-u-n-a = nsuna	ns-o-v-o = nsovo	ns-u-k-u = nsuku	
nc	nc-i-l-a = ncila	nc-i-nc-i = ncinci	nc-o-v-o = ncovo	
bv	bv-u-bv-u-k-a = bvubvuka	bv-u-t-a-m-a = bvutama	bv-u-m-b-a = bvumba	
mp	mp-a-m-a = mpama	mp-a-hl-a = mpahla	mp-a-n-dl-a = mpandla	
py	py-i-tl-a = pyitla	py-a-n-y-a = pyanya	py-e-t-u = pyetu	
qh	qh-a-v-u-l-a = qhavula	qh-a-v-u-l-e-l-a = qhavulela	qh-i-v-a = qhiva	
tw	tw-e-l-a = twela	tw-i-s-i-s-a = twisisa	tw-a-n-a-n-a = twanana	
nw	nw-i-s-a = nwisa	nw-e-l-a = nwela	nw-a-y-a = nwaya	
nx	nx-i-x-i-m-o = nxiximo	nx-a-x-a-m-e-l-o = nxaxamelo	nx-u-n-g-e-t-o = nxungeto	
n'	n'-h-w-e-t-i = n'hweti	n'-w-a-n-a = n'wana	n'-a-n-g-a = n'anga	
aa	g-aa = gaa	p-aa = paa	y-aa = yaa	
oo	y-oo- = yoo	g-oo = goo	ch-oo = choo	
ii	dz-w-ii = dzwii	y-ii = yii	i-x-ii = ixii	
ee	n-gh-ee = nghee	c-i-n-g-ee = cingee	c-o-w-ee = cowee	
ngh	ngh-a-s-i = nghasi	ngh-a-l-a = nghala	ngh-o-z-i = nghozi	
ntw	ntw-a-l-a = ntwala	ntw-a-l-o = ntwalo	ntw-e-l-a-n-o = ntwelano	
ntl	ntl-a-n-g-e-l-o = ntlangelo	ntl-a-n-g-u = ntlangu	ntl-a-w-a = ntlawa	
ndz	ndz-i-l-o = ndzilo	ndz-i-m-a-n-a = ndzimana	ndz-e-k-o = ndzeko	
mpf	mpf-u-l-a = mpfula	mpf-u-v-u = mpfuvu	mpfh-u-k-a = mpfhuka	
tlh	tlh-i-b-u-k-a = tlibuka	tlh-e-r-i-s-a = ttherisa	tlh-e-l-a = tlhela	
tsh	tsh-o-p-i = tshopi	tsh-i-n-y-a = tshinya	tsh-i-v-e-l-a = tshivela	
nkh	nkh-a-v-i = nkhave	nkh-a-v-a-x-e-l-o = nkhavaxelo	nkh-u-t-a-z-o = nkhutazo	
ndh	ndh-a-w-u = ndhawu	ndh-a-m-b-i = ndhambi	ndh-u-ndh-u-m-a = ndhundhuma	
ndl	ndl-e-v-e = ndleve	ndl-a-l-a = ndlala	ndl-u-w-a = ndluwa	

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
ndy	ndy-a-n-g-u = ndyangu	ndy-e-l-o = ndyelo	ndy-o-n-g-o = ndyongo	
mby	mby-a-n-a = mbyana	mby-a-ts-u = mbyatsu	mby-i-n-dl-a = mbyindla	
khw	khw-a-ts-i = khwatsi	khw-e-l-a = khwela	khw-i-t-a = khwita	
rhw	rhw-a-l-a = rhwala	rhw-e-x-a = rhwexa	rhw-ee = rhwee	
mbh	mbh-u-r-i = mbhuri	mbh-o-n-i = mbhoni	mbh-o-n-g-o-l-o = mbhongolo	
ngw	ngw-e-n-y-a = ngwenya	ngw-e-d-i = ngwedi	ngw-i-d-i = ngwidi	
hlw	hlw-e-l-a = hlwela	hlw-e-r-i-s-a = hlwerisa	hlw-e-hlw-e = hlwehlwe	
nts	nts-a-k-i-s-i = ntsakisi	nts-e-n-g-o = ntsengo	nts-a-r-i-s-o = ntsariso	
ntsw	ntsw-aa = ntswaa	ntsw-e-l-e = ntswele	ntw-i-r-i = ntswiri	
nhw	nhw-a-n-y-a-n-a = nhwanyana	nhw-a-l-a = nhwala	nhw-ii = nhwii	
nkw	nkw-aa = nkwa	nkw-e-m-a = nkwema	nkw-i-nkw-i-r-i-m-b-a = nkwinkwirimba	
nhl	nhl-a-m-u-l-a = nhlamula	nhl-a-m-pf-i = nhlampfi	nhl-o-k-o = nhloko	
ntsh	ntsh-e-k-e-t-o = ntsheketo	ntsh-a-v-a = ntshava	ntsh-a-m-e-l-o = ntshamelo	
ntlh	ntlh-o-ntlh-o = ntlhontlho	ntlh-a-m-b-i = ntlhambi	ntlh-a-m-u = ntlhamu	
tshw	tshw-u-k-a = tshwuka	tshw-e-t-e-l-a = tshwetela	tshw-i-n-g-a = tshwinga	
ndzh	ndzh-o-p-e = ndzhope	ndzh-u-t-i = ndzhuti	ndzh-o-m-b-o = ndzhombo	
mbvh	mbvh-a-ch-a = mbvhacha	mbvh-u-v-a = mbvhuva	mbvh-u-l-a-x-i-f-u- v-a = mbvhulaxifuva	
nghw	nghw-a-z-i = nghwazi	nghw-e-n-dz-a = nghwendza	nghw-e-tl-i-s-a = nghwetlisa	
ntshw	y-i-ntshw-a = yintshwa	ntshw-a-t-ii = ntshwatii	ntshw-ee = ntshwee	
ndzhw	ndzhw-a-l-o = ndzhwalo	ndzhw-a-l-e-l-o = ndzhwalelo		

Rimba ra Nkunguhato & Xiletelo xo landzelerisa ntirho

- Kunguhato wa Kharikhulamu na Xiletelo xo andzelerisa ntirho leswi landzelaka swi tirhisa ntolovelo na migingiriko leyi hlamuseriweke endzhaku.

ATP

- Ku na 5 wa Nkunguhato na Swiletelo swo landzelerisa ntirho leswi nga hava nchumu, leswi u nga swi tirhisaka ku kunguhata na ku landzelerisa leswaku u hlanganisa kharikhulamu ya kotara.
- Loko u swi tsakela, tivumbele ntolovelo na migingiriko ya wena, kambe tiyisisa leswaku swi landzelela swiletelo swa XIPHOKHAMA na Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe.
- Kutani, titumbuluxele Nkunguhato na Xiletelo xo Landzelerisa ntirho ku landzelerisa leswaku u hlanganisa kharikhulamu ya kotara 4.

Tsundzuka, nongonoko lowu wo dyondza wa NECT Giredi 1-3 Ririmi ra le kaya wa kumeka ku va wu kopunuriwa eka website: www.nect.org.za

Nkongomelo wa 1:

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN'WANA:		RISIMU/ XINSIN'WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN'WANA:		MIGINGIRIKO YIN'WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 2:

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN'WANA:		RISIMU/ XINSIN'WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN'WANA:		MIGINGIRIKO YIN'WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 3:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN'WANA:		RISIMU/ XINSIN'WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN'WANA:		MIGINGIRIKO YIN'WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 4:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN'WANA:		RISIMU/ XINSIN'WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN'WANA:		MIGINGIRIKO YIN'WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 5: Mpfluxeto

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN'WANA:		RISIMU/ XINSIN'WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN'WANA:		MIGINGIRIKO YIN'WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nongonoko wa Makambelelo

Makambelelo ya Madyondzelo

- Nongonoko wo kambela lowu landzelaka wu katsa vuswikoti bya nkoka bya nhluvukiso wa vuswikoti bya ku hlaya leswi vadyondzi va wena va faneleke ku swi kota eka xiyenge lexi.
- Lawa hi wona **masungulo ya vuswikoti bya ku hlaya** lebyi **vadyondzi hinkwavo va faneleke ku va na byona** loko va **heta Giredi ya 3**.
- A ku na ndlela yo hatlisa no olova ku landzelerisa 'Makambelelo ya Madyondzelo, kumbe 'Makambelelo ya Mafundza'.
- Ku ku pfuna ku endla leswi hi ndlela leyi nga ni xikongomelo, u nga ringeta leswi landzelaka:
  - a Va na **buku yo rhexhodela makambelelo**, tshama na yona nkarhi hinkwawo.
  - b Buku leyi yi fanele ku tsariwa XIHUNDLA.
  - c Eka buku leyi, **va na na xiyenge xa mudyondzi un'wana na un'wana**.
  - d Siku hinkwaro, **lemuka matirhelo ya vadyondzi**, kutani **u endla tinotsi ta leswi u swi xiyaka** leswi nga na vuxaka na vuswikoti lebyi.
- Lemuka swinene **vadyondzi lava nga endliki nhluvuko**, kutani u tirha na vona ku adiresa mintlhontlho ya vona.

Nongonoko wo kambela: FP Ririmi ra le Kaya

NTIRHO LOWUKULU	✓
U landzela swipimelo na leswi languteriweke etlilasini	
U lawula matitwelo ya yena	
U tirha a ri yexe	
U kota ku tirhisana ni mintlawana	
U kongomana na mitirho a yi heta hi nkarhi lowu nga hetiki mbilu	
U tsundzuka na ku yelanisa dyondzo ya khale na leyintshwa	
U tumbuluxa na ku hlayisa vuxaka lebyinene	
U ringetela hambu swi tika – a nga heli matimba	
KU YINGISELA & KU VULAVULA	✓
U hluvukisa na ku tirhisa ntivomarito lowu yaka wu bohana	
U landzelela swiletelo	
U vutisa swivutiso	
U hlamula swivutiso hi mfanelo, a tirhisa swivulwa leswi swi yaka swi bohana	
U tirhisa vuswikoti byo bula na byo vulavula hi mfanelo	
NDZEMUKO WA MIMPFUMAWULO & NTIVOMIMPFUMAWULO	✓
U phemelela marito a humesela mimpfumawulo ya wona ha wun'we wun'we hi nomo	
U twananisa mimpfumawulo yi va marito hi nomo	
U lemuka na ku hlaya mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondzisiweke (u dyondza ku hlangana ka letere na mpfumawulo)	
U vumba na ku phemelela marito lama tsariweke ehansi hi ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke	

KU HLAYA	✓
Nkarhi hinkwawo u ringeta ku hundzuluxa (ku twarisa) marito mantshwa hi ku tirhisa vutivi bya letere na mpfumawulo	
U hlaya switshuriwa eka maphepha yo tirhela hi nkholuko lowu kulaka na nkhaqato	
NTWISISO	✓
<i>Eka Xiyimo xa Masungulo, vuswikoti lebyi byi fanele byi akiwa hi nkarhi wa ku hlaya swin'we – loko mudyondzisi a karhi hlayela ehenhla switshuriwa swo bohana.</i>	
U komba ku navela ku tiva na ntsakelo hi nkarhi wa ku hlaya swin'we switori	
U hlamula swivutiso swo tsundzuka hi nkaqato	
U nyika tinhlamulo leti nga na ndzandzelelano, mavonelo lama seketeriwaka eka swivutiso swa 'hikokwalaho ka yini'	
U endla nkomiso wa swiendleko swa nkoka eswitorini swo hlayela ehenhla	
U vula xikongomelo kumbe hungu ra switori leswi hlayiwaka	
U tsundzuka na ku yelanisa switori leswi se swi hlayiweke na switori swintshwa	
NTIVONTSALO	✓
U khoma penisele na switirhisiwa swo tsala hi mfanelo – a tirhisa makhomelo yo khoma hi tintiho tinharhu	
U tsala maletere lama dyondzisiweke hi mfanelo no hlayeka	
U tsala hi rivilo leri nga vilerisiki – u heta mitirho hi nkarhi lowu vekiweke	
KU TSALA	✓
U tirhisa ku tsala ku hundzisela mavonelo yakwe (a nga kopunuli)	
U tsala a ri yexe (u na wona maqhinga ya ku tsala, wa ma tirhisa ku hetisa mitirho yo tsala)	
U tirhisa vutivi byo yelanisa mpfumawulo na letere ku tsala marito (mapeletelo yo tiendlela)	
U hlayela vanghana leswi a swi tsaleke	

Makambeleo ya Madyondzelo

- U nga hlawula ku titumbuluxela wa wena Ntirho wa Makambeleo ya Mafundza ku ya hi swiletelo leswi nyikiweke eka 'Revised Section 4' eka XIPHOKHAMA.
- Ndlela yin'wana, xikombiso xa **Ntirho wa Makambeleo ya Mafundza wa Kotara ya 4 xi katsiwile laha hanshi**. U nga tirhisa Ntirho wa Makambeleo lawa ya Mafundza leswi ma nga xiswona, kumbe u cinca ko karhi leswaku ma tirhiseka etlilasini ya wena.
- 'Khadi ra mikutlunyo' ri katsiwile laha u nga tsalaka mbuyelo wa xikambelo xa vadyondzi eka xiyenge xin'wana na xin'wana.

Matirhiselo ya Rhubiriki

- Rhubiriki leyi landzelaka yi na mune wa tinhlamuselo ta tilevhele.’
- Ti tlhela ti kombisa swiletelo swa mpimo swa levhele yin’wana na yin’wana.
- Ku engetela, maraka yi nyikiwile eka nhlamuselo yin’wana na yin’wana. Leswi swi swi kombisiwile eka swiangi ekusuhi na nhlamuselo ku ya hi swilaveko.
- U nga tirhisa swihlawulekisi leswi ku kambela vadyondzi va wena hi tindlela to hambana, ku ya hi ntsakelo wa xifundzankulu kumbe xifundza xa wena. Xikombiso:
  - a U nga ha hlawula ku tiendlela nhlayo xikarhi ya levhele kumbe mpimo wa nghingiriko wo kambela.
  - b Kumbe, u nga hlawula ku tiendlela maraka ya mudyondzi un’wana na un’wana.

Xikombiso:

- a Mudyondzi wa Ntsako u vekerile xihambano eka ku humelela ka yena ku ya hi swilaveko.
- b U vona leswaku swihambano swi wela ko tala eka LEVHELE ya 2/ MPIMO wa 3-4. kKambe, u na LEVHELE yin’we ya LEVHELE 1/ nkutlunyo wa MPIMO 2. Kutani, u n’wi nyika **MPIMO wa 3**.
- c Kutani, u tiendlela nkutlunyo ku ya hi timaraka eka xilaveko xin’wana na xin’wana. U kuma maraka ya 5 eka 14. Loko a avanyisa hi 2, u kuma 2.5, leyi a yi rhendzelaka ekusuhi na **MPIMO wa 3**.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
XILAVEKO 1	Mudyondzi u rungula switsongo hi xitori hi ndzandzelelano wo hoxeka. (1)	Mudyondzi mikarhi yin’wana wa yimanyana, wa kanakana na ku vuyelela marito kumbe swivulwana. (2) ✗	Mudyondzi u rungula xitori hi nkhluluko, hi mikarhi a miyelanyana, wa kanakana kumbe ku vuyelela marito kumbe swivulwana. (3)	Mudyondzi u rungula swo tala hi xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke, a nyika vuxokoxoko lebyi ringaneleke ku veka nhlamuselo erivaleni. (4-5)
XILAVEKO 2	Mudyondzi wa miyela hi xitalo, wa kanakana na ku vuyelela marito kumbe swivulwana. (1)	Mudyondzi mikarhi yin’wana wa yimanyana, wa kanakana na ku vuyelela marito kumbe swivulwana. (2) ✗	Mudyondzi u rungula xitori hi nkhluluko, hi mikarhi a miyelanyana, wa kanakana kumbe ku vuyelela marito kumbe swivulwana. (3)	Mudyondzi u rungula xitori hi nkhluluko na hi ku titshemba, a nga yimi, a nga kanakani kumbe ku vuyelela marito kumbe swivulwana. (4-5)
XILAVEKO 3	A ku na ku hambanisa eka thoni kumbe ntlakuso wa rito, kumbe mudyondzi a nga twali. (1) ✗	Mikarhi yin’wana mudyondzi u hambanisa thoni kumbe ntlakuso wa rito, kambe a hi nkarhi hinkwawo a swi endlaka hi mfanelo. (2)	Mudyondzi u hambanisa thoni kumbe ntlakuso wa rito loko a hlaya, ku ri na nkucetelonyana.(3)	Mudyondzi u hambanisa thoni kumbe ntlakuso wa rito loko a hlaya, ku ri na nkucetelo lowukulu. (4)

Macincelo

- Cinca maraka leyi nga 14 ku ya eka mpimo wa 1-7 hi ku avanyisa hi 2.

Hi tshemba leswaku mi ta kuma xiletelo lexi xa makambelelo xi ri lexi pfunaka swinene

- *I swa nkoka ku tsundzuka leswaku mintirho leyi ya makambelelo na maendlelo ya mikhakhuleto i swiringanyeto.*
- *Mi komberwa ku landzelela swileriso swa xifundzankulu kumbe xifundza xa n'wina loko swi ta eka swilaveko swa makambelelo.*

Makambelelo ya Madyondzelo: Khadi ra Mikutlunyo								
Mavito ya vadyondzi	Ku yingisela & ku vulavula		Ntivotimpumawulo	Ku hlaya & Ntwisiso		Ntivotisalo		
Nomboro ya Nghingiriko wa Makambelelo	4.1	4.2	4.3	4.4	4.5	4.6	4.7	Hi ku angarhela
1	U rungula xitori a tirhisa ririmi ro hlamusela, mavoko, xikandza hi ku hlabanahambana	U kunguhata na ku endla mbulavulo wa swa nomo a tirhisa swo voniwa	U peleta marito hi mfanelo eka mbitanelo na le ka mintirho hinkwayo yo tsala. U lemuka na ku tirhisa vamavizweni na maritofularha.	U hlayela ehenhla buku leyi nga ya xiyimo xa yena. U tirhisa marito yo voniwa, mimpfumawulo, nxopaxopo wa ximbangu na xivumbeko swo hlamusela vuswikoti loko ku hlayiwa. U tikambela hi yeke loko a hlaya.	U burisana hi miehleketonkulu ya xitori, swimunhuhatwankulu na kungu. U kanerisana hi nkoka wa le ka xitshurwa.	U kopunula na ku tsala a languta ngopfu mavumbelo ya marito na ku siya ndhawu exikarhi ka wona loko a tsala hi ku koka	U tirhisa maqhinga ya loko u nga si sungula ku tsala ku kunguhata ku tsala. U tsala hi ntokoto wa yena. U tirhisa mavumbelo lamane ya swivulwa, swihikahato na mahlanganisi.	
2								
3								
4								
5								
6								
7								
8								
9								
10								
11								
12								

Giredi ya 3 Kotara ya 4: Xikombiso xa Ntirho wa Makambeleo ya Mafundza

4.1: KU YINGISELA & KU VULAVULA	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U rungula xitori a tirhisa ririmi ro hlamusela, mavoko ni xikandza hi ku hambanahambana
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • •Leswi swi nga endliwa nkarhi wun'wana na wun'wana ku suka eka Vhiki ra 3 ku fika eka Vhiki ra 5 • •Endla leswi hi Ravunharhu kumbe hi va Ravuntlhanu hi nkarhi wa nghingiriko wa swa nomo • •Kumbe hi va Ravuntlhanu hi nkarhi wo Hlaya swin'we: Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi ku hetisa nghingiriko wa Vutshila byo rungula xitori – vadyondzi va fanele ku tirha hi vambirhimbirhi ku humelerisahuman a xitori xa vona mayelana na nkongomelo. • Kutani, vitana hinkwavo va ta hi vambirhimbirhi van'wana na van'wana ku ta edesikini ra wena ku ta hetisa makambeleo. • Kombela vadyondzi ku cincana ku ta ku rungulela xitori xa vona. Va fanele va tiyisisa leswaku va: <ul style="list-style-type: none"> a Rungula xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke b Xi katsa masungulo, xikarhi na maheteleo c A va vuyeleli swiphemu swa xitori d Tirhisa ririmi ro hlamusela e Tirhisa swikoweto swo hambanahambana matitwelo hi xikandza • Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
VUTUMBULUXI BYA XITORI	Xitori xi kopunuriwile ku suka eka xitori xa ku hlaya swin'we, kumbe ku suka eka xitori xa Buku yo tirhela ya DBE. (1)	Xitori a xi kopunuriwanga, kambe xi fana na switori swin'wana. Kumbe, xitori xi na vutumbuluxi kambe a xi twali. (2)	Xitori xi na vutumbuluxi, kambe a xi twisiseki hi ku hetiseka. (3)	Xitori xi na vutumbuluxi naswona xi twisiseka hi ku hetiseka. (4)
XIVUMBEKO XA XITORI	Xitori a xi na masungulo, xikarhi na mahetelelo lama nga le rivaleni. Swiphemu swa xitori swa kayivela, naswona ndzandzelelano wu hlangahlanganile. (1)	Xitori xi na masungulo, xikarhi na mahetelelo. Hambiswiritano, ndzandzelelano wu hlangahlanganile. (2)	Xitori xi na masungulo, xikarhi na mahetelelo. Ndzandzelelano wa xitori hi xitalo wu hi mfanelo. (3)	Xitori xi na masungulo, xikarhi na mahetelelo lama nga erivaleni. Ndzandzelelano wa xitori wu hi mfanelo. (4)
RIRIMI RO HLAMUSELA	Mudyondzi wa tikeriwa ku tirhisa ririmi ku hlamusela handle ka ku pfuniwa.(1)	Mudyondzi u tirhisa ririmi ku hlamuselanyana, kambe mahlawulelo ya ririmi ya kumbeteleka.(2)	Mudyondzi u tirhisa ririmi ku hlamusela swi tsakisa swi ri na vutumbuluxi.(3)	Mudyondzi u tirhisa ririmi ku hlamusela, swi tsakisa swinene na ku va na vutumbuluxi swinene.(4)
KU VULAVULA HI SWIKOWETO NA XIKANDZA	Mudyondzi wa tikeriwa ku tirhisa swikoweto kumbe xikandza loko a vulavula, handle ka ku pfuniwa.(.5)	Mudyondzisi u tirhisa swikoweto kumbe xikandza loko a vulavula nkarhi na nkarhi.(1)	Mudyondzisi u tirhisa swikoweto kumbe xikandza loko a vulavula, hi mikarhi leyi faneleke. (1.5)	Mudyondzi u kota ku encenyeta naswona u tirhisa swikoweto kumbe xikandza loko a vulavula, hi mikarhi leyi faneleke.(2)

4.2: KU YINGISELA & KU VULAVULA / NTWISISO	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U kunguhata na ku endla mbulavulo wa swa nomo a tirhisa swo voniwa
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Endla nghingiriko lowu ku sungula na mixo tanihi ‘mahungu ya yena n’wini’ • Vitana vadyondzi va1-2 hi siku ku endla swiviko • Tsundzuxa vadyondzi ka ha sale siku leswi va nga ta vika swona
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Hlamusela vadyondzi ntirho hi ndlela leyi landzelaka: <ul style="list-style-type: none"> a Va fanele ku avelana switori swa vona vini kumbe ntokoto b Va fanela va ta na swipfuno swo voniwa ku va pfuna ku hundzisa xitori kumbe ntokoto c Va fanela vaavelana xitori kumbe ntokoto hi nongonoko lowu faneleke d Xitori xi fanele xi va na masungulo, xikarhi na mahetelelo e A va fanelangi ku tivuyelela f a fanele va tirhisa ririmi ro hlamusela ku endla xitori kumbe ntokoto wu tsakisa g Va fanele va kombisa swipfuno swa vona na ku hlamusela leswaku i yini • Kambela mudyondzi un’wana na un’wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
XIVUMBEKO	Xitori a xi na masungulo, xikarhi na mahetelelo lama nga le rivaleni. Swiphemu swa xitori swa kayivela, naswona ndzandzelelano wu hlangahlanganile.(1)	Xitori xi na masungulo, xikarhi na mahetelelo. Hambiswiritano, ndzandzelelano wu hlangahlanganile. (2)	Xitori xi na masungulo, xikarhi na mahetelelo. Ndzandzelelano wa xitori hi xitalo wu hi mfanelo.(3)	Xitori xi na masungulo, xikarhi na mahetelelo lama nga erivaleni. Ndzandzelelano wa xitori wu hi mfanelo.(4-5)
NKHULUKO NA RIRIMI RO HLAMUSELA	Mudyondzi wa miyela mikarhi yo tala, wa kanakana na ku vuyelela marito kumbe swivulwana. Mudyondzi wa tikeriwa ku tirhisa ririmi ku hlamusela handle ka ku pfuniwa.(1)	Mudyondzi wa miyela mikarhi yin’wana, wa kanakana na ku vuyelela marito kumbe swivulwana. Mudyondzi u tirhisa ririmi ku hlamuselanyana, kambe mahlawulelo ya ririmi ya kumbeteleka.(2)	Mudyondzi u vulavula hi nkhluluko, u miyela kumbe a kanakana kan’we kumbe kambirhi. Mudyondzi u tirhisa ririmi ku hlamusela swi tsakisa swi ri na vutumbuluxi.(3)	Mudyondzi u vulavula hi nkhluluko na hi ku titshemba, handle ka ku kanakana. Mudyondzi u tirhisa ririmi ku hlamusela, swi tsakisa swinene na ku va na vutumbuluxi swinene.(4-5)
SWIPFUNO SWO VONIWA	Mudyondzi a nga tisanga swipfuno swo voniwa, kumbe ‘swipfuno swo voniwa’ a swi yelani na xitori.(1)	Mudyondzi u tisile swipfuno swo voniwa ku ta tirhisa, kambe a swi le rivaleni leswaku swi yelani na xitori.(2)	Mudyondzi u tisile swipfuno swo voniwa leswi yelanaka ku ta tirhisa.(3)	Mudyondzi u tisile swipfuno swo voniwa leswi yelanaka na ku tsakisa ku ta tirhisa. (4)

4.3: NTIVOMIMPFUMAWULO	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U tirhisa vutivi bya ntivomimpfumawulo ku peleta marito hi mfanelo naswona u hetisa mbitanelo. • U lemuka na ku tirhisa vamavizweni na maritofularha
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Endla leswi hi Vhiki ra 6 kumbe 7, hi nkarhi wa dyondzontsongo ya Ntivontsalo wa hi Musumbhunuku
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Kombela vadyondzi ku pfula pheji ro basa kutani va tsala nhlokomhaka: Ku peleta na Mbitanelo • Lexi landzelaka, komba vadyondzi ku petsa phepha hi le xikarhi etibukwini ta vona, kutani va tsala tinomboro 1-10 endzilakaneni, kutani a tsala 11-20 exikarhi ka pheji. • Hlamusela vadyondzi leswaku u ta vitana nomboro na rito. Va fanele va tsala rito ekusuhi na nomboro leyi faneleke. • Loko mudyondzi a nga swi tivi ku tsala rito, u fanele ku dirowa ntila lowutsongo ekusuhi na nomboro. • Dyondzisa vadyondzi ku miyela hi mikarhi ya swikambelwana, va nga languti eka ntirho wa van'wana. • Endla nongonoko wa 16 wa marito ya ntivomimpfumawulo lawa u nga ta vitanela. Tiyisisa leswaku u katsa marito lama landzelaka: n'wana, mbyana, phyama, khekhe, tshopi. • Kutani, byela vadyondzi leswaku u ta vitanela marito ma2, naswona u lava va ma tsala. • Endzhaku ka xikambelwana, hlengeleta tibuku ta vadyondzi kutani u ti koroketa. • Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
KU PELETA	Mudyondzi u endle swihoxo swo tlula 5. (1)	Mudyondzi u endle swihoxo swa4-5.(2)	Mudyondzi u endle swihoxo swi2-3.(3)	Mudyondzi u endle xihoxo xi1 kumbe 0.(4-5)
VAMAVIZWENI NA MARITOFULARHA	Mudyondzi u kume xikombiso xi1 hi mfanelo.(1)	Mudyondzi u kume swikombiso swi2 hi mfanelo.(2)	Mudyondzi u kume swikombiso swi3 hi mfanelo. (3)	Mudyondzi u kume swikombiso swa4 hi mfanelo.(4)
MBITANELO	Mudyondzi u endlile ku tlula 5 wa swihoxo swa ku peleta kumbe ku hikahata.(1)	Mudyondzi u endlile 4-5 wa swihoxo swa ku peleta kumbe ku hikahata.(2)	Mudyondzi u endlile 2-3 wa swihoxo swa ku peleta kumbe ku hikahata .(3)	Mudyondzi a nga endlanga swihoxo swo tlula xi1 swa ku peleta kumbe ku hikahata.(4-5)

4.4: HLAYA	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U hlayela ehenhla buku eka xiyimo xa yena. • U tirhisa marito yo voniwa, mimpfumawulo, vuswikoti byo kuma mongo wa mhaka na vuswikoti byo hundzuluxa. • U tikambela hi yexe loko a hlaya.
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Leswi swi nga endliwa nkarhi wun'wana na wun'wana ku suka eka Vhiki ra 6 ku fika eka Vhiki 8 • Endla leswi hi nkarhi wa Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Hi nkarhi wa 'Ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka' vitana xirho ha xin'we xin'we xa ntlawa ku ta ku hlayela. • Kombela mudyondzi ku hlayela ehenhla ku suka eka xitshuriwa xa xiyimo xa yena. Tiyisisa leswaku xitshuriwa xi katsa marito lama hundzuluxekaka. • Vutisa vadyondzi leswaku i yini leswi a swi va ovela, na lomu va tikeriweke kona. Va vutise leswaku va titwe njhani hi ku hlaya ka vona. • Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
NKHULUKO	Mudyondzi wa kanakana loko a karhi a hlaya, wa miyela loko a fika eka marito lawa a nga ma tiviki kumbe a tlula marito yo kala a nga ma tivi, u vuyelela marito kumbe swivulwana.(1)	Mudyondzi u hlaya a karhi a yimanyana kumbe ku kanakana. Mudyondzi u na 'maganga' lawa ya tikaka ku ma hundza.(2)	Mudyondzi u hlaya a karhi a yimanyana hi ncino. U na ku tikeriwa hi marito yo karhi na/ hi swivumbeko swa swivulwa.(3)	Mudyondzi u hlaya hi olova a yimanyana. Mudyondzi wa swi kota ku tilulamisa loko a hlaya marito yo karhata na / swivumbeko swa swivulwa.(4-5)
VUSWIKOTI BYO HUNDZULUXA	Mudyondzi u lava nseketelo swinene hi ntivomipfumawulo ku suka eka mudyondzisi ku kota ku hlaya rito leri a nga ri tiviki. Mudyondzi wa tikeriwa ku phemelela marito ma va hi mapeletwana kumbe mimpfumawulo. Mudyondzi u tiva marito matsongo ya ntolovelo/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelo. (1)	Mudyondzi u ringeta ku tirhisa ntivomipfumawulo ku hlaya marito yo kala a nga ma tivi kambe u lava nseketelo ku suka eka mudyondzisi. Mudyondzi wa swi kota ku phemelela marito ma va hi mapeletwana kumbe mimpfumawulo hi nseketelo wa mudyondzisi. Mudyondzi u tiva marito man'wana ya ntolovelo/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelo. (2)	Mudyondzi u tirhisa ntivomipfumawulo na mapeletwana ku twarisa marito yo kala a nga ma tivi, kambe nkarhi na nkarhi u lava ku pfuniwa ku twanani mimpfumawulo ku vumba marito yo tala ya ntolovelo/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelo.(3)	Mudyondzi u tirhisa ntivomipfumawulo na mapeletwana ku twarisa marito yo kala a nga ma tivi, naswona hi xitalo u twanani mimpfumawulo ku vumba rito. Mudyondzi u tiva marito hinkwawo lama dyondzisiweke ya ntolovelo/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelo.(4-5)
KU LANDZELERISA VUSWIKOTI BYO HUNDZULUXA	Mudyondzi u na ndzemuko lowutsongo hi vuswikoti bya yena byo hlaya na nhluvuko. Mudyondzi a nga si ti landzelerisa eka vuswikoti bya yena byo hundzuluxa.(1)	Mudyondzi u na ndzemukonyana hi vuswikoti bya yena byo hlaya na nhluvuko. Mudyondzi u sungula ku ti landzelerisa eka vuswikoti bya yena byo hundzuluxa, naswona a nga avelana hi xin'we kumbe swimbirhi mayelana na nhluvuko kumbe mintlhontho.(2)	Mudyondzi u na ndzemuko wa kahle hi vuswikoti bya yena byo hlaya na nhluvuko. Mudyondzi u ti landzelerisa eka vuswikoti bya yena byo hundzuluxa, naswona a nga avelana hi swin'wana swo yelana mayelana na nhluvuko kumbe mintlhontho.(3)	Mudyondzi u na ndzemuko wa kahle swinene hi vuswikoti bya yena byo hlaya na nhluvuko. Mudyondzi u ti landzelerisa kahle eka vuswikoti bya yena byo hundzuluxa na vuswikoti bya ntwisiso, naswona a nga avelana hi swo yelana mayelana na nhluvuko kumbe mintlhontho. (4)

4.5: NTWISISO	
XIKONGOMELO	<p>U yingisela a tihlanganisa na xitshuriwa kutani a:</p> <ul style="list-style-type: none"> • U burisana hi miehleketonkulu ya xitori, swimunhuhatwankulu na kungu • U kanerisana hi nkoka wa le ka xitshuriwa.
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Leswi swi nga endliwa nkarhi wun'wana na wun'wana ku suka eka Vhiki ra 6 ku fika eka Vhiki ra 8 • Endla leswi hi Ravuntlhanu hi nkarhi wa nghingiriko wa Swa nomo: • Nkanerisano wo Hlaya swin'we kumbe hi vaRavuntlhanu hi nkarhi wo Hlaya swin'we: Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Tirhisa xitori xo hlaya swin'we xa vhiki leri nga hundza. • Tshamisisa tlilasi ku hetisa ntirho. • Kutani, vitana hi un'we un'we ku ta edesikini ra wena ku ta hetisa makambelelo • Kambela vadyondzi ku hlamula 1-2 wa swivutiso swa mixaka leyi: <ul style="list-style-type: none"> Miehleketonkulu ya xitori na swimunhuhatwa 1 Xana xitori lexi a xi vulavula hi yini? 2 Xana hi yini miehleketonkulu ya xitori? 3 Xana swi/ximunhuhatwankulu a ku ri va/mani? 4 Hlamusela ximunhuhatwa lexi. Ndzandzelelano 1 Xana ku humelele yini eku sunguleni ka xitori? 2 Xana ku humelele yini eku heteleleni ka xitori? 3 Xana u xi tsakerile xitori? Hikokwalaho ka yini? 4 Xana u ehleketa leswaku xitori xi hele kahle? Hikokwalaho ka yini? Nkoka 1 Xana u ehleketa leswaku hikokwalaho ka yini xitori lexi xi tsariwile- xana hi fanele hi dyondza yini eka xona? 2 Xana u dyondze yini ku suka eka xitori lexi? 3 Xana u ehleketa leswaku _____ u endle kahle loko a ____? Hikokwalaho ka yini? • Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi rhubiriki leyi nga laha hansi.

	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
RHUBIRIKI				
MIEHLEKETONKULU NA SWIMUNHUHATWA	Mudyondzi wa nonoheriwa ku lemuka miehleketonkulu kumbe ku hlamusela hi swimunhuhatwankulu.(1)	Mudyondzi u lemuka miehleketonkulu na ximunhuhatwa kumbe a hlamusela hi mfanelo swimunhuhatwankulu.(2)	Mudyondzi u tsundzuka vuxokoxoko hinkwabyo hi mfanelo, hi ku tlhonthiwa. (3)	Mudyondzi u lemuka vuxokoxoko hinkwabyo bya xitori hi ku hatlisa, hi nkhluko na hi nkhaqato. (4-5)
KUNGU	Mudyondzi a nga tsundzuki kungu ra xitori handle ka ku ntihonthiwa. A nga swi koti ku anakanya hi kungu.(1)	Mudyondzi u tsundzuka kungu ra xitori, kambe u hlanganisela ndzandzelelano wa swiendleko. U avelana hi vonelo ra kungu kambe a nga swi koti ku seketela vonelo ra yena hi ku ringanela.(2)	Mudyondzi u tsundzuka kungu ra xitori hi mfanelo, hi ndzandzelelano lowunene. U avelana hi vonelo ra kungu kambe a nga swi koti ku seketela vonelo ra yena hi ku ringanela.(3)	Mudyondzi u tsundzuka kungu ra xitori hi mfanelo, hi ndzandzelelano lowu faneleke. U avelana hi vonelo ra kungu naswona wa swi kotai ku seketela vonelo ra yena hi ku ringanela.(4-5)
NKOKA	Mudyondzi wa nonoheriwa ku hlamusela nkoka wa xitori, hambiloko a pfuniwa.(1)	Mudyondzi u hlamusela nkoka wa xitori kambe u lava ku pfuniwa.(2)	Mudyondzi u hlamusela nkoka wa xitori handle ka ku pfuniwa, kambe a nga swi koti ku seketela nhlamulo ya yena hi ku ringanela.(3)	Mudyondzi u hlamusela nkoka wa xitori handle ka ku pfuniwa, naswona wa swi kota ku seketela nhlamulo ya yena hi ku ringanela.(4)

4.6: NTIVONTSALO	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U kopunula na ku tsala a languta ngopfu mavumbelo ya marito na ku siya ndhawu exikarhi ka wona loko a tsala hi ku koka.
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Endla leswi hi ku tirhisa dyondzo yo tsala ya Mavhiki ya 5-6 kumbe Mavhiki ya 7-8.
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Fambisa dyondzo ya ntivontsalo tanihi ntolovelo. • Loko va karhi va tsala, rhendzeleka u va xiyaxiya. • Hlengeleta tibuku ta vadyondzi eku heleni dyondzo. • Kambela ntivontsalo wa mudyondzi un'wana na un'wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
NTIVONTSALO	Mudyondzi wa nonoheriwa hi ku tsala swi basa na hi nkhaqato hi matsalelo yo koka. Ntivontsalo a wa hambana hi sayizi, mavumbelo ya maletere hi xitalo a hi wona, kun'wana a nga yi siyi ndhawu exikarhi ka maletere.(1-2)	Mudyondzi mikarhi yin'wana wa nonoheriwa hi ku tsala swi basa na hi nkhaqato hi matsalelo yo koka. Ntivontsalo wu nga hambana hi sayizi, mavumbelo ya maletere mikarhi yin'wana a hi wona, kun'wana a nga yi siyi ndhawu exikarhi ka maletere.(3-4)	Mudyondzi mikarhi yo tala u tsala swi basa na hi nkhaqato hi matsalelo yo koka. Ntivontsalo mikarhi yo tala a wu hambani hi sayizi, mavumbelo ya maletere yo tala hi wona, hinkwako wa yi siya ndhawu exikarhi ka maletere.(5-6)	Mudyondzi u tsala swi basa na hi nkhaqato hi matsalelo yo koka. Ntivontsalo a wu hambani hi sayizi, u vumba maletere hi mfanelo, hinkwako wa yi siya ndhawu exikarhi ka maletere.(7)

4.7 KU TSALA	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U tirhisa maqhinga ya loko u nga si sungula ku tsala ku kunguhata ku tsala. • U tsala hi ntokoto wa yena. • U tirhisa mavumbelo lamanene ya swivulwa, swihikahato na mahlanganisi.
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Endla leswi hi ku tirhisa dyondzo yo tsala ya Mavhiki ya3-4, Mavhiki ya 5-6 kumbe Mavhiki ya 7-8.
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Fambisa dyondzo yo tsala tanihi ntolovelu. • Loko va karhi va tsala, rhendzeleka u va xiyaxiya. • Hlengelela tibuku ta vadyondzi eku heleni dyondzo. • Kambela ntivontsalo wa mudyondzi un'wana na un'wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.

	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
RHUBIRIKI				
KUNGUHATO	Ku na vumbhoni byitsongo kumbe a ku na vumbhoni bya ku tirhisiwa ka maqhinga yo kunguhata.(1)	Ku na vumbhoni yana bya ku tirhisiwa ka maqhinga yo kunguhata, kambe kungu a ri helanga.(2)	Ku na vumbhoni lebyi nga erivaleni bya ku tirhisiwa ka maqhinga yo kunguhata, naswona kungu ri hetisekile.(3)	Ku na vumbhoni lebyi nga erivaleni bya ku tirhisiwa ka maqhinga yo kunguhata, naswona kungu ri hetisekile ri na vuxokoxoko.(4)
KU NAMARHELA EKA NHLOKOMHAKA	Mudyondzi wa tikeriwa ku tsala hi ntokoto wa yena n'wini. Swa nonoha ku twisisa vonelo, kumbe ri hava vutumbuxi - u kopunule xikombiso xa mudyondzi.(1)	Mudyondzi a nga va a tsale hi ntokoto wa yena n'wini. Vonelo ra twisiseka naswona ri na vutumbuluxi, hambileswi ri yelanaka na xikombiso.(2)	Mudyondzi u tsale hi ntokoto wa yena n'wini. Vonelo i ra yena n'wini naswona ri na vutumbuluxi.(3)	Mudyondzi u tsala hi ntokoto wa yena n'wini. Vonelo i ra yena n'wini naswona ri na vutumbuluxi, naswona ri twala ri hlawulekile naswona i ra ntiyiso.(4)
XIVUMBEKO XA XIVULWA NA MATIRHISELO YA MAHLANGANISI	Mudyondzi wa nonoheriwa hi ku vumba xivulwa xo olova hi mfanelo, naswona a nga tirhisi swivulwankatsano.(1)	Mudyondzi u vumba xivulwa xo olova hi mfanelo, kambe a nga tirhisi swivulwankatsano.(2)	Mudyondzi u vumba xivulwa xo olova hi mfanelo, naswona u vumba xivulwa xi1 xa xivulwankatsano hi mfanelo.(3)	Mudyondzi u vumba swivulwa swo olova hi mfanelo, naswona u vumba swivulwa swi2 swa swivulwankatsano hi mfanelo.(4)
SWIHIKAHATO	Mudyondzi wa tikeriwa ku tirhisa maletere lamakulu na tihiko nkarhi hinkwawo na hi mfanelo.(5)	Mudyondzi u tirhisa maletere lamakulu na tihiko hi mfanelo, kambe wa tikeriwa hi swihikahato swin'wana.(1)	Mudyondzi u tirhisa swihikahato hinkwaswo leswi dyondzisiweke, kambe u endla swihoxo nkarhi na nkarhi.(1.5)	Mudyondzi u tirhisa swihikahato hinkwaswo leswi dyondzisiweke hi mfanelo, naswona a nga tali ku endla swihoxo.(2)

